

Date: 3rd June-2026

BOSHLANG'ICH SINIF MATNLARIDA SO'Z BOYLIGINI OSHIRISH

Qahramonova Nilufar Adxamjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi

Raxmonova Zamira Yakubjanovna

Andijon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini oshirishda matnlarning ahamiyati, matn ustida ishlash metodlari hamda o'quvchilarning nutqini rivojlantirish yo'llari yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida badiiy, ilmiy va tasviriy matnlardan samarali foydalanish orqali o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish usullari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, matn, so'z boyligi, nutq rivoji, lug'at, o'qish savodxonligi, pedagogik metodlar.

Bugungi kunda ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki bolaning fikrlashi, dunyoqarashi va bilim saviyasi uning nutqi bilan chambarchas bog'liqdir. O'quvchi qancha ko'p so'z bilsa, o'z fikrini shunchalik ravon va aniq ifoda eta oladi. Shu sababli boshlang'ich sinflarda so'z boyligini oshirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Boshlang'ich ta'lim davri bolaning nutqi shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda o'quvchilarda o'qish, tinglash, gapirish va yozish ko'nikmalari rivojlanadi. Bu jarayonda matnlar asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Matn orqali bola yangi so'zlarni o'rganadi, ularning ma'nosini anglaydi hamda kundalik nutqda qo'llashni boshlaydi.

Boshlang'ich sinflarda so'z boyligini oshirishning ahamiyati. So'z boyligi bolaning intellektual rivojlanishida katta o'rin tutadi. So'z boyligi yetarli bo'lgan o'quvchi:

- fikrini erkin ifodalay oladi;
- matn mazmunini tez anglaydi;
- savollarga to'liq javob beradi;
- mustaqil fikrlashga o'rganadi;
- yozma ishlarda kam xato qiladi.

Aksincha, lug'at boyligi kam bo'lgan o'quvchi o'z fikrini ifodalashda qiynaladi, gap tuzishda takroriy so'zlardan foydalanadi va matn mazmunini tushunishda muammolarga duch keladi.

Shuning uchun boshlang'ich sinf o'qituvchisi dars jarayonida o'quvchilarning lug'atini muntazam boyitib borishi lozim. Bu jarayon faqatgina yangi so'zlarni yod oldirish bilan emas, balki ularni nutqda faol qo'llash orqali amalga oshiriladi.

Matnlarning so'z boyligini oshirishdagi o'rni

Matn — bu o'zaro bog'langan gaplar yig'indisi bo'lib, ma'lum bir mazmunni ifodalaydi. Boshlang'ich sinflarda matn bilan ishlash o'quvchilarning nutqini rivojlantirishning eng samarali usullaridan biridir.

Date: 3rd June-2026

- * Matn ustida ishlash jarayonida o'quvchilar:
- * yangi so'zlarni o'rganadilar;
- * so'zlarning ma'nosini tushunadilar;
- * sinonim va antonimlarni ajratadilar;
- * ibora va tasviriy vositalarni anglaydilar;
- * gap tuzish malakasini rivojlantiradilar.

Ayniqsa, badiiy matnlar o'quvchilarning tasavvurini kengaytiradi. Ertak, hikoya, she'r va rivoyatlar orqali bola obrazli fikrlashga o'rganadi. Ilmiy matnlar esa aniq tushunchalarni shakllantiradi va terminlar bilan ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Masalan, tabiat haqidagi matnlarni o'qish orqali o'quvchilar "shabada", "maysazor", "zilol", "moviy" kabi yangi so'zlarni o'rganadilar. Ushbu so'zlar keyinchalik bolaning kundalik nutqida ham qo'llanila boshlaydi.

So'z boyligini oshirish metodlari - Boshlang'ich sinflarda matn asosida so'z boyligini oshirish uchun turli metodlardan foydalaniladi.

1. Izohli o'qish metodi - Bu metodda o'qituvchi matndagi notanish so'zlarni izohlab beradi. O'quvchilar yangi so'zning ma'nosini tushunib olgach, uni gap ichida qo'llashga harakat qiladilar.

Masalan: "Zahmatkash" — mehnatsevar; "Sahovat" — yaxshilik qilish, yordam berish.

Bu usul o'quvchilarning lug'atini boyitishda samarali hisoblanadi.

2. Savol-javob usuli - Matn yuzasidan berilgan savollar o'quvchilarning fikrlashini faollashtiradi. Savollarga javob berish jarayonida ular yangi so'zlardan foydalanishga harakat qiladilar.

Masalan: Qahramon qanday inson edi? Matnda tabiat qanday tasvirlangan? Siz ushbu voqeadan qanday xulosa chiqardingiz?

Bunday savollar bolaning nutqini rivojlantirish bilan birga mustaqil fikrlashga ham o'rgatadi.

3. Lug'at ustida ishlash - Dars davomida maxsus lug'at daftaridan foydalanish yaxshi natija beradi. O'quvchilar yangi so'zlarni yozib boradilar va ular ishtirokida gaplar tuzadilar.

Masalan: Yangi so'z Ma'nosi Gap Musaffo Toza, tiniq Musaffo havo insonga foydali. Ibrat Namuna Yaxshi insonlar boshqalarga ibrat bo'ladi. Bu usul orqali o'quvchilar yangi so'zlarni tez eslab qoladilar.

4. Rolli o'yinlar - Matn mazmunini sahnalashtirish o'quvchilarning nutq faolligini oshiradi. Rolli o'yinlarda bola yangi so'zlarni tabiiy ravishda ishlatadi. Ayniqsa, ertak va hikoyalarni sahnalashtirish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun juda qiziqarli bo'ladi.

5. Qayta hikoyalash - Matnni qayta hikoya qilish bolaning og'zaki nutqini rivojlantiradi. O'quvchi matn mazmunini eslab qoladi va uni o'z so'zlari bilan ifodalashga harakat qiladi. Natijada faol lug'at boyiydi.

O'qituvchining roli Boshlang'ich ta'limda o'qituvchi asosiy yo'naltiruvchi shaxs hisoblanadi.

Date: 3rd June-2026

O'qituvchi: darsni qiziqarli tashkil qilishi; matnlarni yoshga mos tanlashi; o'quvchini erkin fikrlashga undashi; yangi so'zlarni amaliy qo'llatishi zarur.

Agar dars jarayoni interfaol metodlar asosida tashkil qilinsa, o'quvchilarning nutq faolligi yanada oshadi. Ayniqsa, multimedia vositalari, rasmlar va didaktik o'yinlardan foydalanish lug'at boyligini kengaytirishda samarali natija beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf matnlari o'quvchilarning so'z boyligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Matn bilan ishlash jarayonida o'quvchilar yangi so'zlarni o'rganadilar, ularning ma'nosini anglaydilar va nutqda qo'llashga odatlanadilar. Turli metod va usullardan foydalanish esa bu jarayonning samaradorligini oshiradi.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning lug'atini boyitish kelgusida ularning fikrlashi, savodxonligi va kommunikativ kompetensiyasining rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu sababli har bir o'qituvchi matn ustida ishlashga ijodiy yondashishi va o'quvchilarning nutqini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. G'ulomov A., Yo'ldoshev M. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
3. Mirzayev T. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. – Toshkent, 2020.
4. Ona tili va o'qish savodxonligi darsliklari. 1–4-sinflar.
5. Ziyomuhamedov B. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent, 2019.